

«БЕКТЕМИН»

И.Арабаев атындагы КМУнун
алдындагы Мамлекеттик тил жана
маданият институтунун директору,
профессор *А.О.Дюшембиева*
2021-жыл, 25-декабрь

Жетектөөчү уюмдун - И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Мамлекеттик тил жана маданият институтунун Кыргыз адабияты жана аны окутуунун технологиялары кафедрасынын изденүүчү Эралиева Ырыс Сагынбековнанын 10.01.01 - кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган «Литературное наследие Заира Мамытбекова» аттуу диссертациясына

КОРУТУНДУ ПИКИРИ

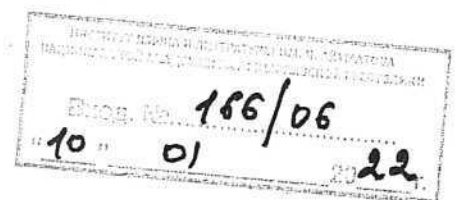
1. Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистикке илимий иштин дал келиши. Эралиева Ырыс Сагынбековнанын «Литературное наследие Заира Мамытбекова» аттуу диссертациясы диссертациялык кеңештин профилине туура келет.

Иште 10.01.01 - кыргыз адабияты адистигинин паспортуна толугу менен жооп берүүчү кыргыз профессионал адабиятынын контекстинде кыргыз адабий сынынын, көркөм котормо теориясынын калыптанышына жана өнүгүшүнө маанилүү салым кошкон көрүнүктүү өкүлдөрдүн бири Заир Мамытбековдун "Манас" эпосун, акын Алыкул Осмоновдун чыгармачылыгын, орус классиктеринин чыгармаларынын, индиялык реалист жазуучу Премчанддын аңгемелеринин, япон акындарынын ырларынын котормолорун изилдеген адабий мурасы анализге алынып, иликтенген.

2. Илимий иштин темасынын актуалдуулугу. Азыркы адабият таануучулук маселелердин нугунда Заир Мамытбековдун адабий мурасын изилдөө аркылуу XX кылымдын экинчи жарымындагы кыргыз адабияттаануусунун жана көркөм котормосунун өнүгүш өзгөчөлүктөрү менен мыйзам ченемдүүлүктөрүн аныктоо зарылдыгы күн тартибинде турган.

Бүгүнкү күндө ысымы унутта калып бараткан Заир Мамытбековдун адабий мурасына биринчи ирет сереп салынып, комплекстүү, системалуу талдоо, илимий изилдөө иштерин жүргүзүү илимий-практикалык мааниси зор актуалдуу маселелерден болуп саналат.

Натыйжада изденүүчү тарабынан аткарылган илимий изилдөө иши актуалдуу жана пайдалуу деп корутундулоого болот.

3. Илимий иштин түзүлүшү. Илимий иш 4 баптан, 14 параграфтан турат.

Киришүүдө теманы тандоонун себеби жана анын актуалдуулугу, теманын иштелип чыгуу денгээли, максат, милдеттери аныкталып, объектиси жана предмети, жаңычылдыгы, практикалык мааниси көрсөтүлгөн. Коргоого алып чыга турган негизги жоболор ортого салынып, диссертациянын материалдарынын апробациясы жөнүндө маалымат берилген, изденүүчүнүн жеке салымы жана алынган натыйжалар аныкталган.

Диссертациянын биринчи бабы "З.Мамытбеков катышкан адабий процесстин историографиясы" деп аталып, төмөнкүдөй: 1.1. Заир Мамытбеков - XX кылымдын экинчи жарымындагы адабий процесстин көрүнүктүү өкүлү; 1.2 Манастануунун, адабий сындын, осмоновтаануунун, котормотаануунун теориясы менен практикасынын историографиясы аттуу параграфтардан турат.

Бул бапта диссертант Заир Мамытбековдун өмүр жолу тууралуу кыскача маалымат берип келип, анын XX кылымдын 50-80-жылдарында жарыялаган эмгектерин тизмектеп өткөн, талдоого алган. Манастануу, адабий сын, осмоновтаануу, котормонун теориясы менен практикасы кыргыз илиминде кандайча башталып, калыптангандыгы хронологиялык ирээтте баяндалып, орус, венгер окумуштууларынын эмгектеринен бери маалымат берилип, кыргыз илиминдеги манас таануу, эпос таануу багытында изденгендер саналып өткөн. Алардын айрымдарынын эмгектери тууралуу маалымат берилген. Ал эми XX кылымдын 20-50-жылдарындагы кыргыз адабий сыны калыптануунун жана өнүгүүнүн оңой эмес жолун өткөндүгү андагы көрүнүштөр аркылуу ишенимдүү далилденген. Диссертанттын бир эле учурда өз алдынча үч чоң багытты: манастанууну, адабий сынды жана котормо таанууну сөзгө алууга мажбурлангандыгы алардагы ойлордун өз бетинче кетип, аларды изилдеген бир илимпозго толук байланышта боло бербегендигин шарттаган учурлар бар. Бул бап көбүнесе баяндоо мүнөзүнө ээ.

Диссертациянын экинчи бабы "Манас" эпосу Заир Мамытбековдун салыштырма-аналитикалык изилдөөлөрүндө" деп аталып, 2.1."Манасты" алгачкы жазып алуулар Заир Мамытбековдун трактоокасында; 2.2. "Манас" эпосунда чагылган доорго мүнөздөмө; 2.3. "Манас" эпосунун идеялык-эстетикалык мазмуну жана поэтикасы; 2.4. "Манас" эпосунун тарыхый-маданий жана таанып-билүүчүлүк баалуулуктарына баа берүү деген параграфтардан турат.

Бул бапта диссертант сынчы Заир Мамытбековдун манастануучу Э.Абдылдаев менен бирдикте жазган "Манас" эпосун изилдөөнүн кээ бир маселелери" монографиясын, А.Осмоновдун чыгармачылыгына арнап өзү жазган "Жалындуу акын" монографиясын, "Манас" эпосунда кыргыз турмушунун жана күрөшүнүн чагылышы" монографиясын, ошондой эле

япон, индия, орус классиктеринин кыргыз тилине которулган чыгармаларын изилдөө объектиси кылып алуу менен, алгачкы параграфта изилдөөдө методикалык принцип катары системалуу изилдөөнү карманган. Заир Мамытбековдун монографияларына, котормо тексттерине, сын материалдарына жана архивдик материалдарга булактаануучулук жана текстологиялык анализ колдонулган.

Илимий методологиянын негизин ата мекендик жана орус илимпоздорунун эмгектеритүзгөн.

Экинчи параграфта "Манас" эпосунда чагылдырылган доорго карата Заир Мамытбековдун мүнөздөмө берүү аракеттери иликтенген. Заир Мамытбеков "Манас" эпосунда уруучулук коомдун алгачкы стадиясы же жоокерлик демократия, ал эми үчилтиктин экинчи бөлүмүндө алгачкы феодализмдин белгилери байкалаарын айтканы кайсы булактарга негизделип ишке ашканын диссертант ишенимдүү көрсөткөн. Диссертант бардык учурда өзү сөз кылып жаткан пикирлерге кошулаарын билдирет жана андагы ойлордун бардыгын ырастап, далилдеп жүрүп отурганга аракет кылат. Ошондой эле аталган бапта "Манас" эпосунун идеялык-эстетикалык мазмунуна поэтикасына, тарыхый-маданий жана таанып-билүүчүлүк жагдайларына карата Заир Мамытбековдун ойлору, тыянактары колдоого алынган.

3-бап "А.Осмоновдун акындык чеберчилиги жана котормочулук иштердиги 3.Мамытбековдун изилдөөлөрүндө" деп аталып, 3.1. А.Осмоновдун поэмалары жана аскердик тематикадагы ырлары; 3.2. Алыкул Осмоновдун согуштан кийинки чыгармачылыгы; 3.3. Алыкул Осмоновдун чыгармалары кыргыз оозеки чыгармачылыктын негизинде; 3.4. А.Осмоновдун котормолору 3.Мамытбековдун сынында деген параграфтар орун алган. Аттары эле айтып тургандай, А.Осмоновду ар тараптуу иликтөөдөгү Заир Мамытбековдун аракеттери иликтенип, жыйынтыктар чыгарылган.

4-бап "3.Мамытбеков которгон орус жана чыгыш классиктеринин чыгармалары: эквиваленттүүлүк жана адекваттуулук" деп аталып, 4.1. 3.Мамытбековдун котормосундагы орус классиктеринин поэтикалык чыгармачылыгы; 4.2. М.Ю.Лермонтовдун "Маскарад" драмасынын котормосунун эквиваленттүүлүгү менен адекваттуулугу; 4.3. Л.Н.Толстойдун "Хаджи-Мурат" повестинин котормосу; Премчанддын аңгемелеринин жана япон акындарынын котормолору деген параграфтардан турат. Диссертанттын өз алдынчалыгы дал ушул параграфтан өзгөчө көрүнөт. Анткени Заир Мамытбековдун көркөм котормодогу аракеттерин эң дыкаттык менен талдоого алган. Мисалы, П.Ершовдун ыр түрүндөгү "Конек-горбунок" жомогун Заир Мамытбеков кандай которгондугу тууралуу диссертант төмөндөгүдөй ойлорду айтат: "Слово "красный" в древнерусском языке означает "красивый", значит по Ершову у Ивана красивые платья, шапки и

сапоги. В переводном варианте Мамытбеков дает элементы кыргызской национальной одежды "тебетей" (мужской головной убор) и "суусар ичик" (шуба из выделенной шкуры куницы), тем самым адаптировал текст для восприятия читателя с помощью слов, обозначающих знакомые предметы, говоря другими словами заменена сама предметная ситуация. Эти несоответствия или лексико-семантическая замена вышеуказанных слов в исходном тексте можно оправдать целенаправленной передачей автором перевода знакомых для читателя вещей и понятий (Стр. 132).

Башка бир жеринде болсо: "Поэма Н.А.Некрасова "Саша" созвучала на кыргызском языке почти после 100 лет со дня написания благодаря переводческой деятельности Заира Мамытбекова. Он смог не только ознакомить читателей еще с одним произведением гюэста Н.Некрасова, но раскрыл его по-новому, как требовала читательская аудитория и богатство, выразительность другого языка - неродственного с русским языком. Исходя из этого, можно объяснить некоторые несоответствия в переводе. В выборе переводчиком аналогичных слов и понятий в родном языке. Тем не менее, перевод можно оценивать положительно" (Стр. 144). Жогорку ж.б. талдоолор көрсөткөндөй, диссертант З.Мамытбековдун көркөм котормодогу изденүүлөрүн жетишээрлик деңгээлде объективдүү ачып бергенге жетишкен. Зарылдыгына жараша башка илимпоздордун дагы ойлорун иреттүү колдонгонго аракет кылган.

Диссертациянын корутундусу төмөнкүдөй жыйынтыкталган:

1. Заир Мамытбековдун илимий изилдөөлөрдөн жана котормо адабияттан турган адабий мурасы ХХ кылымдын экинчи жарымындагы кыргыз адабий сыынынын жана котормо адабиятынын жетишкендиги болуп эсептелет.

2. Заир Мамытбеков өзүнө "Манас" эпосунун поэтикалык саптарында чагылган доордогу кыргыз элинин турмушунун, тиричилигинин, дүйнөтаанымынын ар түрдүү тарабын өзүндө камтыган көркөм чыгармачылык катары эпостун сюжеттик-композициялык линиянын салттуулугу, туруктуулугу жөнүндө, тарыхый-таанып билүүчүлүк баалуулугу жөнүндө жыйынтык чыгарат.

3. А.Осмоновдун элдик чыгармалардын сюжеттери менен тилдик материалдарын азыркы окурмандарга, азыркы идеялык талаптарга адаптациялоо билгичтиктерине оң баа берилген, таланттуу акын менен котормочунун чыгармачылыгы илимий-теориялык жактан анализденип жана адекваттуу баа берилген, кыргыз совет адабиятындагы анын жаңычылдыгы белгиленген.

4. XIX кылымдын орус классиктеринин түп нускадан жасалган котормолору, ХХ кылымдагы орус классиктеринин чыгармаларынын орус тили аркылуу кыргыз тилине жасалган котормолору ХХ кылымдын экинчи

жарымындагы кыргыз адабиятына мүнөздүү Заир Мамытбековдун котормочулук чеберчилигин көрсөтүү.

5. Герменевтикалык котормонун көз карашынан алганда Заир Мамытбековдун кыргызча котормолорунда стилистикалык жана тарыхый интерпретация сакталган. Анын котормолорунда которулган тилдеги эквиваленттер табылган жана колдонулган. Түпкү көркөм материал адекваттуу которулган, башкача айтканда, кыргыз тилиндеги адекваттуу кептик бирдиктер табылган.

6. Бул изилдөөнүн материалы Заир Мамытбековдун көркөм котормого жана адабияттаанууга чоң салым кошкондугун ырастайт. Анын адабий мурасы изилдөөгө жана жайылтууга татыйт.

4. Диссертацияда баяндалган натыйжаларды чыгарууга автордун жекече салымы. Эралиева Ырыс Сагынбековнанын «Заир Мамытбековдун адабий мурасы» аттуу темадагы кандидаттык диссертациянын жыйынтыктары индивидуалдуу жана өз алдынча жазылган иш деп атоого болот. Анда З.Мамытбековдун көркөм котормодогу, манаस्ताануудагы, адабияттаануудагы эмгегин иликтөө системалуу мүнөзгө ээ. Диссертант З.Мамытбековго тиешелүү негизги өзгөчөлүктөрдү, көңүл буруучу жагдайларды аныктап, аларды ар тараптуу анализдөөгө аракет жасаган. Диссертацияда жогорку илимий-теориялык деңгээлде жыйынтыктар чыгарылган. Алынган жыйынтыктар өз ара байланыштуу. Бул диссертация аталган негизги маселе боюнча ички бир бүтүндүккө бириктирилген илимий жыйынтыктарды өз ичине камтыйт жана автордун аталган маселе боюнча адабият таануу илимине кошкон жеке салымын күбөлөп турат.

5. Илимий изилдөөнүн натыйжаларынын ишенимдүүлүк деңгээли. Диссертант З.Мамытбековдун адабий-сын макалаларындагы, изилдөөлөрүндөгү, көркөм котормолорундагы маселелерди талдап, автордун изилдөөлөрүнүн объективдүүлүгүн, ошол мезгил тилкеси үчүн орчундуулугун, негиздүүлүгүн, котормолорунун адекваттуулугун аныктоого аракет жасаган. Ишенимдүү талдоого алган. Так жана негиздүү, далилдери менен берген. Диссертанттын чыгарган натыйжасы терең ишенимдүү, так фактылык материалдар менен бекемделген, теориялык жана адабият таанууда колдонулган илимий изилдөө методдору менен жыйынтыктары алынган.

6. Изилдөөнүн илимий жаңылыгы. Заир Мамытбековдун манаस्ताанууга, кыргыз адабияттаануусуна, котормотаануусуна жана кыргыз көркөм котормосуна кошкон салымы комплекстүү иликтенген. Бул маселелердин бардыгы ушул диссертацияда биринчи жолу илимий системага салынып жатат. Илимий иштин башынан аягына чейин З.Мамытбековдун аталган багыттагы эмгеги системалуу көрсөтүлгөн. Диссертанттын пикирлери ынанымдуу.

7. Илимий изилдөөнүн натыйжаларынын практикалык маанилүүлүгү. Кыргызстандагы орто мектептерде, жогорку окуу жайларынын филология багытындагы факультеттеринде ХХ кылымдын экинчи жарымындагы адабий сындын, көркөм котормонун, котормо таануунун, манаптаануунун абалы туурасындагы дарстарды окууда, окуу китептерин жарыкка чыгарууда пайдаланууга болот. "Кыргыз адабиятынын тарыхы", "Адабий сындын тарыхы", "Котормонун теориясы жана практикасы" аттуу дисциплиналарды окутууда, курстук, дипломдук, магистрлик иштерди жаздырууда жана лекциялык программаларды түзүүдө керектүү материал катары колдонууга мүмкүн.

8. Диссертациянын негизги жоболорунун, жыйынтыктарынын изденүүчү жарыялаган макалаларда тастыкталышы. Илимий иштин мазмуну тисшелүү мезгил тилкесинде Кыргызстан, Казакстан жана Россия Федерациясынын илимий журналдарында макала ирээтинде жарыяланган.

9. Диссертациянын, авторефераттын илимий ишти жазуу эрежелерине дал келиши жана жалпы сунуштар. Диссертациянын жана авторефераттын түзүлүшү жана мазмуну илимий ишти жазуу эрежелерине толугу менен дал келет. Ошондой эле автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максаттарына жана милдеттерине шайкеш келет.

Аталган иште Заир Мамытбековдун котормо өнөрүндөгү жана котормо таануу илиминдеги орду тууралуу сөз болот. Ушул жерден тактык киргизип коюу зарылдыгы бар. Диссертант котормо дегенди "көркөм котормо" ирээтинде баса көрсөткөнү орундуу болмок. Экинчиден, 1-3-баптарда бардык учурда диссертант Заир Мамытбековдун ойлорунун жетегинде боло бербей, өзү келишкен-келишпеген жактар тууралуу дагы айтканы максатка ылайык келмек. А. Осмоновдун котормолору туурасындагы параграфта З. Мамытбековдун изилдөөлөрү тууралуу сөз кылганда салыштыруу ирээтинде Д. Кулбатыровдун "Евгений Онегиндин" үч котормосу" макаласына катар Качкынбай Артыкбаевдин дагы жогорудагыга окшош аталыштагы макаласы эске алынса болмок. Жыйынтыктап айтканда, мындай кемчиликтер илимий иштин жалпы деңгээлине доо кетирбейт, илимий иш диссертанттын абдан берилгендиги менен жазылгандыгы, иликтенгендиги жана жыйынтык чыгаргандыгы менен өзгөчөлөнүп турат.

Жетектөөчү мекеме Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтуна, Ж. Баласагын атындагы кыргыз улуттук университетине жана К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетине караштуу Д. 10.20.616. диссертациялык кеңешинде Эралиева Ырыс Сагынбековнанын «Заир Мамытбековдун адабий мурасы» аттуу 10.01.01

- кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациясын коргоого сунуштайт.

Диссертацияга жана авторефератка пикир И.Арабаев атындагы кыргыз мамлекеттик университетинин Кыргыз адабияты жана аны окутуунун технологиялары кафедрасынын 2021-жылдын 25-декабрындагы отурумунда №5 протокол менен бекиле турган талкуусунун жыйынтыгы аркылуу берилди. Талкуугатөмөнкү кафедра мүчөлөрү катышты: А.А.Эгембердиева — ф.и.д, проф.м.а.; К.К.Койлубаев - ф.и.д, проф. м.а., Р.Сыдыкова - ф.и.к., проф. м.а, Г.Жумаева - ф.и.к., проф. м.а, А.Каныбекова - ф.и.к., доцент, Х.Шамбеталиева - ф.и.к., доценттин м.а., Ж.Орозалиева - ф.и.к., доценттин м.а., А.Кабатай кызы - ф.и.к., доценттин м.а., улуу окутуучулар: Ф.Мырзаева, А.Ажыбаев, К.Сопубеков, К.Солтобаева — катчы.

Чогулуштун төрайымы ф.и.д., проф. м.а.: *А.Эгембердиева* А. Эгембердиева

Катчы :

К.Солтобаева К.Солтобаева

Тастыктайм:

МТМИнин окумуштуу катчысы:

А.Оросулбекова А.Оросулбекова

